

Egy nagyon nagy kispolgár Szőke Szakáll (1884–1955)

<http://magyarnarancs.hu/film2/egy-nagyon-nagy-kispolgar-99469>

az volt a fő humorforrása, hogy jelenetének csúcspontján csecsemősen csücsörít, gyerekesen dörzsöli a kezét és/vagy tekintélyes tokáját ritmikusan rázza, az a 130 film, amiben játszott, nem lehetett véletlen

Lehetetlen volt elfelejteni a nevét, de – a **Casablanca pincéralakításának köszönhetően** – úgy lett világhírű, hogy senki nem tudta, hogy hívják. Alapvetően epizodista volt, de Lugosi Bélán kívül nincs magyar színész, aki fényesebb nemzetközi karriert futott volna be.

Fél Európa kacagott a kabarétréfáin, gegjein, de jószerivel egyetlen száma, a Vonósnégyes maradt fenn. Legalább négy országban játszott hatalmas sikerrel, pedig minden nyelven rettenetes akcentussal beszélt – szintén világhírű hollywoodi honfitársa, Rózsa Miklós szerint még magyarul is. Leginkább esetlen kispolgárt alakított, és a magánéletében is az volt: egy békességre és apró, házias örömekre vágyó fickó, akinek azonban egy kalandorhoz méltóan hányatott sors jutott.

Valami már a kezdet kezdetén jelezte, hogy így lesz: még húszéves se volt, és már a **harmadik nevet próbálta ki**. Gärtner Sándorként született Budapesten, de amikor 17 évesen kabarétréfák írásával próbált egy csábítóbb alternatívát találni kijelölt polgári karrierjének, fölvette az ellenállhatatlannak tűnő Gerő Jenő nevet. Igen ám, de alig került a színpad közelébe, és hipp-hopp Szőke Szakáll lett belőle. Ehhez aztán már élete végéig ragaszkodott, egyedül az amerikai közönség kedvéért módosította S. Z. Sakallra. **Az tényleg sokkal angolosabbnak hangzott.**

Pedig nem is ő találta ki. Érettségi után szakállat növesztett, hogy komolyabban vegyék **a bankban, ahol nappal dolgozott, meg a revüszínházban, ahol kuplékat és tréfás jeleneteket írt** egy ismert komikusnak. Mivel nem tudott betelni azzal, hogy a saját szövegét hallja vissza egy híres színész szájából, minden este a kabaréban lebzsel. Nagy Endre, a direktor még a nevét se tudta, ezért így instruálta a jegyszedőket: azt a szőke szakállas kölyköt mindig engedjék be!

Hát így kezdődött, de persze már előtte is történt vele egy-két furcsaság. Az apja egy kedélyes, bohém kőfaragó, magyarán sírköves volt. Mivel a lakbért nem nagyon tudták fizetni, állandóan költözködtek. A mama korán meghalt, és pár év múlva a papa is követte őt. „Hét gyereket, hat sírkövet és egy görög harcost hagyott maga

után.” Ez utóbbi egy ember nagyságú szobor volt, amin sehogy se sikerült túladniuk, és amely sokat szerepel Szőke Szakáll végre magyarul is megjelent önéletírásának első lapjain.

Különc rokonok, fura szomszédok, bizarr ismerősök és félvállról vett nyomorúság társaságában telt a majdani Szőke Szakáll gyerek- és ifjúkora. Ez memoárjának talán a legszórakoztatóbb és leghitelesebb része. Amikor páratlan pályájáról mesél, akaratlanul is dicsekszik – roppant szerényen, a baklövéseivel szinte kérkedve, de dicsekszik –, és minden sztoriját úgy meséli, mintha csak azért történt volna meg vele, hogy majdan geg legyen belőle.

Jól példázza ezt, ahogy az 1922-ben bemutatott Vonósnégyes eredetét elmeséli. **Ezzel a jelenettel futott be az akkor már 37 éves Salamon Béla.** Senki nem volt hajlandó bemutatni, maga Szőke Szakáll is lemondott róla, pedig amióta 1908-ban Nagy Endre Modern Színpadán debütált, igazán szép karriert futott be mint szerző, előadó és rendező, sőt mint néhány zengeráj igazgatója, művészeti vezetője. Egy évig házalt Salamon Béla a darabbal, míg a mai (vagy inkább tegnapi) Corvin áruház helyén működő Apolló kabaré be nem mutatta, és országos siker nem lett belőle. Salamonnak egészen aggastyán koráig ez volt az egyik fő attrakciója. Mindezt nem Szőke Szakáll meséli el, ő csak azt írja le, hogy kezdő kabarészerzőként egy bankban dolgozott, ahol előkelősködő főnöke amatőr kamarakonzerteket szervezett a lakásán. Valaki rábeszélte az ifjú Szőke Szakállt, hogy mondja azt magáról: tud hegedülni, így a főnöke kegyeibe férközhet, a koncerten meg csak talál valami kifogást. Így is tett, ám a helyszínen kiderült, a kvartett másik három tagja szintén zenész.

Ez egy az egyben a Vonósnégyes sztorija, amit Szőke Szakáll szó szerint megtörtént eseményként mutat be. **Ez a mítoszeremtési kényszer** az eredetileg magyarul írt, de Paul Tabori fordításában 1954-ben angolul publikált, és most a K.u.K. kiadó számára Gálvölgyi Judit által magyarra visszafordított önéletírásának már a címében is benne van: Vonósnégyes Casablancában. Életem Ferenc József császár, Adolf Hitler és a Warner Brothers uralma alatt.

Pedig a cím minden elemének van igazságalapja, és a nevezett urakkal is személyes ismeretségben állt. Ferenc Józseffel úgy találkozott, hogy amikor az I. világháború kitörésekor besorozták, eleinte színészként bántak vele, és részt vehetett egy a császárnak rendezett pozsonyi díszelőadáson. Ott megkérte a város polgármesterét, próbáljon autogramot kérni őfelségétől. A polgármester ráállt, a császár is ráállt, csak aztán magával vitte a színész emlékkönyvét, és csak egy személyes audiencián adta vissza neki a Burgban.

A Hitler-sztori némileg hihetőbb. A Vonósnégyes bemutatásának évében bécsi

vendégszereplésre invitálta őt egy impresszárió. Ő szabadkozott, hogy nem tud németül, de az megnyugtatta: annál nagyobb sikere lesz. Így is lett. Annyira jól ment neki, hogy egy berlini színháztól is ajánlatot kapott, majd egy UFA-s producer (az volt akkor Európa Hollywoodja) leszerződtette forgatókönyvírónak. Közben színházban játszott, még Piscatornál és Reinhardtnál is, végül pedig épp egy hangosfilm nyitotta meg számára a filmvászonra vezető utat: Bolváry Géza 1930-as kasszasikere, a *Zwei Herzen im Dreivierteltakt*, ami magyarul *A szívek szimfóniája* címen futott.

Az elmúlt 70-75 év Magyarországnak perspektívájából nehéz elképzelni azt a multikulturális fertőt, amiben a korabeli Berlin lubickolt. A honfitársaink többsége számára olyan, ma már semmitmondó nevű magyar világsztárok nyüzsögtek ott, mint Alpár Gitta, Gaál Franciska, Ábrahám Pál vagy Munkácsi Márton. Szőke Szakáll ebben a közegben is kiemelkedett. Színházat igazgatott, állandóan foglalkoztatott filmszínész lett (szokás szerint valami bugyuta figura szerepében), **sőt „a saját szőke szakállára” filmstúdiót is irányított.** A filmjeinek Münchenben is volt premierje, azokon néha Hitler is megjelent, és többnyire tapsolt a végén. Ám amikor – ez 1932-ben lehetett – a *Revizor* adaptációját mutatták be, Hitler a vetítés után megvárta őt az utcán, és üvöltve lehordta, pedig a színész felesége, Bözsi is jelen volt.

Való igaz: Hitler betegesen rajongott az előadó-művészetekért. Még a heves kritikájában is lehetett valami, ezt maga Szőke Szakáll is elismeri. De nem művészeti okokból távozott Berlinből. A város a felismerhetetlenségig megváltozott, és a magyar színészt személy szerint is ocsmány antiszemita támadások érték. Bécsbe költözött, ami Berlin eleste miatt a showbiz fellegvára lett. Hat filmszerződés várta ott, és még a Staatsoperben is fellépett, igaz, nem énekesként, hanem *A denevér* részeges foglárjának a szerepében.

Titok és toka

Pesten is próbálkozik, nem sikertelenül, de az Anschluss után megérti, hogy semmi keresnivalója ezen a tájon. Feleségével együtt emigrál, útközben még Amszterdamban és Londonban is játszik egy sort. 1939 májusában érkezik Amerikába, **mindenütt magyarok várják, segítik.** De aztán már csak rajta múlik minden, és ő ismét feltalálja magát. Körülbelül 40 amerikai filmben (köztük három Oscar-díjasban) szerepelt, méghozzá a legnagyobbak oldalán: Bogart, Ingrid Bergmann, Judy Garland, Buster Keaton, Doris Day, Gary Cooper, Bette Davis, Joan Crawford, James Cagney, Nat King Cole... Mindig a jóságos, ügyefogyott, esetleg kicsit cinikus bácsit alakítja, akinek az égbekiáltó akcentusán kívül az **volt a fő humorforrása, hogy jelenetének csúcspontján csecsemősen csücsörít, gyerekesen dörzsöli a kezét és/vagy tekintélyes tokáját ritmikusan rázza.**

Filmjeit elnézve, kupléit hallgatva, humoreszkjeit látva-olvasva **nem teljesen érthető ez az elképesztő karrier**. Az biztos, hogy korának két magyar komikuszenije, Kabos Gyula és Latabár Kálmán mellett labdába se rúghat. És ő mégis belerúgott, nem is akármilyenekbe. Az a 200 humoreszk, amit írt és **az a 130 film, amiben játszott, nem lehetett véletlen**. Valamit nagyon kellett tudnia. Mármost azon kívül, hogy ügyes színész, szerző és szervező volt, meg hogy kényes pillanatokban jó döntéseket hozott. Talán az a titok nyitja, hogy rendkívül szeretetreméltó volt. Színészként is, emberként is. Mindenki, aki ismerte, kiemeli ezt. Ez jöhetett le a nézőknek is: íme, egy kedves balfácán, aki közben igazi filmsztár. És ezt példázza az élete is: egy nyárspolgár, aki addig csetlett-botlott, míg világpolgár nem lett belőle.

